

A Didactic Poetry About Arūd: Yūsuf al-Nabhānī's Nazmu

Evvâni'l-Buhûr fî Medhi'r-Rasûl

Ahmet SEN*

Abstract

Didactic poetry, the first examples of which are encountered in ancient Greek and Indian, finds its correspondence in Arabic literature as is *al-shi'r el-ta'limi*. The type of *rajaz* and *urjûza* seen in the early period is considered as the first manifestation of didactic poetry in Arabic literature. When it comes to didactic poetry, the first thing that comes to mind in Arabic literature is the *alfiyya*. It can be said that many works have been given in the style of didactic poetry on the science of 'arūd and rhyme. Born in 1265/1849 in Haifa, in the north of Palestine, Yūsuf al-Nabhānī met many famous thinkers at al-Azhar University in Egypt, where he was for education. Having a close relationship with Sultan Abdul Hamid, al-Nabhānī worked as the editor of *al-Jawā'ib* newspaper, as well as serving in various judicial organs of the state. The author's work titled *Nazmu evvâni'l-buhûr fî medhi'r-Rasûl* by the author, who has written many works in various branches of Islamic sciences, is a didactic work that has a very small volume in which he gave praise about the Prophet by using all of the poetic prosodies. In the work, each prosody is mentioned with the example of a two couplet eulogy. The work, which offers those who want to learn 'arūd prosodies the opportunity to remember easily with the technique of memorization, includes some literary arts along with a plain language.

Keywords: Arabic language and literature, al-Nabhānī, didactic poetry, elegy, 'arūd.

Aruza Dair Didaktik Bir Manzûme: Yusuf en-Nebhânî'nin Nazmu

Evvâni'l-Buhûr fî Medhi'r-Rasûl'ü

Ahmet ŞEN

* Asist. Professor, University of Erzincan Binali Yıldırım Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Branch of Arabic Language and Rhetoric, Erzincan, Turkey.

Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Erzincan, Türkiye.

ahsen5224@gmail.com.

ORCID 0000-0003-4370-6962

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 28 May / Mayıs 2021

Accepted / Kabul Tarihi: 9 June / Haziran 2021

Published / Yayın Tarihi: 11 July / Temmuz 2021

Volume / Cilt: 8; Issue / Sayı: 16; Pages / Sayfa: 680-691.

Suggested ISNAD Citation: Ahmet Şen, "Aruza Dair Didaktik Bir Manzûme: Yusuf en-Nebhânî'nin Nazmu Evvâni'l-Buhûr fî Medhi'r-Rasûl'ü", *Kafkas Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 8/16 (Temmuz-July 2021), 680-691. www.dergipark.org.tr

Öz

İlk örneklerine eski Yunan ve Hint'te rastlanan didaktik şiir, Arap Edebiyatında eş-şi'ru't-ta'limî olarak karşılık bulur. Erken dönem görülen recez ve urcûze türü, didaktik şiirin Arap edebiyatındaki ilk tezâhürü olarak değerlendirilir. Didaktik şiir dendiğinde Arap edebiyatında ilk olarak elfiyeler akla gelir. 'Aruz ve kafiye ilmine dair didaktik şiir tarzında birçok eser verildiği söylenebilir. Filistin'in kuzeyindeki Hayfa'da 1265/1849 yılında dünyaya gelen Yûsuf b. İsmâ'îl en-Nebhânî, eğitim için bulunduğu Mısır'daki el-Ezher Üniversitesi'nde birçok ünlü düşünürle tanışmıştır. Sultan Abdulhamid'le yakın bir ilişki içerisinde olan en-Nebhânî, devletin çeşitli yargı organlarında görevler üstlenmekle beraber el-Cevâib gazetesinde de editörlük yapmıştır. İslâmî ilimlerin çeşitli dallarında birçok eser veren müellifin Nazmu evzânî'l-buhûr fî medhi'r-Rasûl'ü on altı 'aruz bahriyle Hz. Peygamber (sav)'e dair methiyeler dizdiği oldukça küçük hacimli didaktik tarzda yazılmış bir eseridir. Eserde her bir bahir, iki beyitlik methiye örneğiyle zikredilmiştir. 'Arûz bahirlerini öğrenmek isteyenlere ezber tekniğiyle kolayca akılda tutabilme imkânı sunan eserde sade bir dil kullanılmakla birlikte bazı edebî sanatlarla da yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve edebiyatı, en-Nebhânî, didaktik şiir, methiye, 'arûz.

GİRİŞ

Arap edebiyatında beyit sayısı, aruz ölçüsü, şiir türü gibi hususlar göz önünde bulundurularak elfiye, urcuze, manzume gibi isimlerle zikredilen didaktik şiir için didaktik tabiri, modern dönem edebiyatında tercih edilen bir ifade olup, bu terimin karşılığı Fransızca'da "Poeme Didactique", İngilizce'de "Didactic" ve bu iki kullanımın esası olan Yunanca karşılığı "Didactikos" şeklindedir¹.

Bu türün ilk örneklerine Araplardan önce antik Hint ve Yunan'da rastlanmaktadır. Antik Hint'te matematikle kurallarının akılda daha kolay tutulabilmesi için manzum şekilde yazıldığı bilinmektedir. Yunan edebiyatında, Truva savaşını konu alan, Homeros'un *İlyada* ve *Odyssea* destanları da bu türden eserlerdir. Homeros'un bu destanları, anlatım üslubundan dolayı bazı edebiyatçılar tarafından ilk roman örnekleri olarak kabul edilmiştir².

İnsanları eğitmeye yönelik ahlaki, dini, felsefi veya genel anlamda diğer ilmî meseleleri de ele alan edebiyatın bir çeşidi olarak da tarif edilen didaktik şiir, terim olarak klasik Türk edebiyatında "hikmet" kavramı ile ifade edilir³.

1. Arap Edebiyatında Didaktik Şiir

Birçok Arap dili ve edebiyatı araştırmacısı didaktik şiirin Arapça karşılığının "et-ta'limî" olduğunu belirtir ve didaktik şiir için "eş-şi'ru't-ta'limî" terimini kullanır⁴ ve bu şiiri "ezberi kolaylaştırmak için din, dil, hikmet, ahlâk, edebiyat, felsefe ve astronomi gibi konularda nazmedilen bilgilendirici şiir" şeklinde tarif ederler⁵.

¹ Fatih Yediyıldız, *Arapça Öğretiminde Nazım Geleneği Ve İbn Mu'tî'nin Elfiyyesi* (Samsun: Basılmamış Doktora Tezi, 2020), 84.

² Kemal Tuzcu, "Klasik Arap Şiirinde Didaktik Şiirler", *AÜDTCFD* 47/2 (2007), 147.

³ Abdülhadioğlu, Ahmet . "Arap Edebiyatında Didaktik Şiirin Ortaya Çıkışı ve Arap Grameri Konusunda Yazılan Başlıca Manzumeler", *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 3/1 (Temmuz 2018), 21.

⁴ Hâlid el-Halbûnî, "eş-Şi'ru't-ta'limî: Bidâyetuhû, Tatavvuruhû ve Simâtuhû", *Mecelletu Câmi'atu Dimaşk* 22/7 (2006), 87.

⁵ Kadri Yıldırım, "Didaktik Şiirin Abbasiler Döneminde Ortaya Çıkışı ve Gelişimi Üzerine Bir İnceleme", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/ 1(Ocak 2009), 173.

Bu şiir türünü Taha Huseyin (ö. 1973) ile Şevki Dayf (ö. 2005) Arapların icat ettiğini ileri sürmüşlerdir. Tâhâ Hüseyin, Arap edebiyatında Ebân b. Abdulhamîd el-Lâhikî (ö. 200/815-16)'nin bu şiir türünü ilk icat eden kişi olduğunu iddia etmiştir. Şevki Dayf ise, öğretici şiirin Emevi devletinin sonlarında yani h. I. asrın sonu II. asrın başlarında Araplara has bir olgu olarak ortaya çıktığını söylemektedir⁶.

Arap-İslam kültüründe gerek toplum hayatında gerek eğitim hayatında önemli bir iletişim aracı olan didaktik şiirler, Arap edebiyatında recez adı verilen, çoğu zaman şiirden bile sayılmayan konuşma havası içindeki şiirsel anlatımın zamanla gelişerek çeşitli edebî ve bilimsel eserleri aktarım yöntemi haline gelmesi şeklinde tezâhür etmiştir. Anlatımda alışılmışın haricinde bir edebî estetik arayan yazarlar receze dayanan ve urcûze olarak isimlendirilen uzun didaktik şiirlerle eserlerinin akıllarda çok daha kalıcı olmasını amaçlamışlardır⁷.

Arap edebiyatı'nda didaktik şiir dendiğinde akla ilk gelen elfiyyelerdir. Elfiyye, bin mısralık manzume anlamında olup, çoğunlukla recez bahrinde müzdevic olarak, yani her iki şatr bir kâfiye üzerine ve diğer beyitlerin kâfiyeleri farklı olarak gelen şiir türüdür. Bu manzumelerin bin beyitten oluşması, Araplar'ın bin sayısına duyduğu ilgiden kaynaklanıyor olabilir. Ancak elfiyye diye isimlendirilen bu tür öğretici şiirlerin bazıları binden fazla beyitten ya da binden daha az beyitten oluşabilmektedir⁸.

Aruz ilmi, sarf ve nahiv ilminden sonraki dönemlerde ortaya çıkmış bir ilim dalı olması ve özellikle şiirle ve şiir diliyle ilgili olanların ilgilenebileceği bir konu olması hasebiyle, bu alanda yazılan manzumeler diğer türlerde yazılanlarla kıyaslandığında oldukça sınırlıdır. Kâfiye ilmi ile ilgili bilgiler ise, aruz ilmine göre daha eski sayılır. Ancak bu iki ilim dalı adeta birbirinden ayrılmaz bir parça gibi klasik kitaplarda da aynı anda zikredilen iki konu olarak geçmektedir⁹.

Arap edebiyatçılarından el-Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791)'nin kurallarını ortaya koyduğu ve bahirlerini sistemli olarak ortaya çıkardığı aruz ilmi, şiirde uzun ve kısa, kapalı ve açık hecelerin muntazam bir şekilde dizilmeleri esasına dayalı bir vezin sistemidir. Arap edebiyatında ortaya çıkan bu ilim, Fars ve Türk edebiyatında da bazı değişikliklere uğrayarak kullanılmıştır¹⁰.

Arap Edebiyatı tarihine baktığımızda, aruz ve kafiye ilmine dair çok sayıda didaktik manzum eserin kaleme alındığı görülmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

Ebu Muhammed 'Abdullah b. Muhammed el-Ensari el-Endelusî(ö. 459/1065)'nin *'Aruzu'l-Endelusî*

Diyâuddin Ebu Muhammed 'Abdullah el-Mâlikî el-Endelusî (ö. 626/1228)'nin *Manzumatu'r-Râmize*

İbnu'l-Hâcib Cemaluddin Ebu 'Amr Osman b. Ömer b. Ebi Bekr (ö. 646/1248)' *el-Maksadu'l-Celîl fî 'İlmi'l-Halil*

Eminuddin Muhammed b. Ali el-Mahallî (ö. 673/1274)'nin *el-'Unvân fî Ma'rifeti'l-Evzân*

Muhammed b. Ali es-Sabbân (ö. 1206/1791)'in *el-Kâfiye ve's-Şâfiye fî 'İlmey el-'arûzi ve'l-kafiye*

⁶ Fatih Yediyıldız, *Arapça Öğretiminde Nazım Geleneği Ve İbn Mu'tî'nin Elfiyye'si*, 84.

⁷ Tuzcu, "Klasik Arap Şiirinde Didaktik Şiirler", 169.

⁸ Fatih Yediyıldız, *Arapça Öğretiminde Nazım Geleneği Ve İbn Mu'tî'nin Elfiyye'si*, 86.

⁹ Ahmet Abdülhadioğlu, *Arap Edebiyatında Didaktik Şiir* (Erzurum: Basılmamış Doktora Tezi, 2013), 131.

¹⁰ İbrahim Yılmaz, *Arap Edebiyatında Aruz* (Ankara: Araştırma Yay., 2009), 2.

2. Yûsuf en-Nebhânî'nin Hayatı

Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, 1265/1849 yılında Filistin'in kuzeyindeki Hayfa'ya bağlı İczim köyünde doğmuştur. Bâdiye Araplarından Benî Nebhân kabilesine mensup olduğu için Nebhânî nisbesiyle anılmıştır¹¹. İlk eğitimini babası İsmail b. Yusuf'tan almıştır¹².

On yedi yaşlarında iken Ezher Üniversitesi'nde okumak için Mısır'a gitmiştir. Mısırdaki ilerleyen yıllarda şiddetli bir şekilde muhalefet edeceği Cemâleddîn-i Efganî ve Muhammed Abduh gibi ünlü bilginlerle tanışmış ve bu sırada özel ders gördüğü hocası Şeyh İbrâhim es-Sekka'dan icazet alma imkânı bulmuştur. Ezher Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra (1873) babasının tavsiyesine uygun olarak vatanına dönüp Akkâ'daki Cezzâr Ahmed Paşa Camii'nde ders vermeye başlamıştır. 1876'da İstanbul'a gidip el-Cevâib gazetesinde editör ve redaktör olarak çalışmıştır¹³.

1880'de İstanbul'a dönüp ve ilk eseri olan *eş-Şerefu'l-muebbed li-Âli Muhammed*'i telif etmesi Bağdat ve Şam'a gerçekleştirdiği kısa ziyaretlerden sonrasına denk gelmektedir. Sultan II. Abdülhamid'in yakın muhitinde yer almış ve önce Lazkiye, sonra Kudüs ceza mahkemelerinin başına getirilmiştir. 1888 senesinde yeni kurulan Beyrut Yüksek Hukuk Mahkemesine başkanlık yapmıştır. II. Merutiyet ilan edildikten sonra Sultan Abdülhamid'le yakınlığı vesilesiyle bu vazifesinden azledilmiştir (1909). Bunun üzerine Medine'ye yerleşen ve tüm mesaisini eser telifi ve ilmî çalışmalara ayıran en-Nebhânî birçok talebe yetiştirmiştir. Akâid, Siyer ve Hadis başta olmak üzere birçok ilim dalında çok sayıda eser telif eden Yusuf en-Nebhânî, 1932 yılında Beyrut'ta vefat etmiştir¹⁴.

3. Yusuf en-Nebhânî'nin Didaktik Medh-i Nebî'si

Yusuf en-Nebhânî'nin *Nazmu evzânî'l-buhûr fi medhi'r-Rasûl* adlı didaktik manzumesi 16 altı aruz bahrini Hz. Peygamber medhiyle birleştirdiği eseridir. Manzume 32 beyitten oluşur. Her bir bahir için iki beyit söz konusu bahirle nazmedilmiştir. Aşağıda bu bahirlere dair beyitleri ele alacağız.

3. 1. Tavîl

Tavîl bahri, Halîl b. Ahmed'in aruz sisteminde "muhtelif" şeklinde isimlendirilen birinci dâirenin ilk bahrini oluşturur¹⁵. Fe'ûlun-mefâ'îlun-fe'ûlun-mefâ'îlun şeklinde birinci şatırda dört ikinci şatırda da dört olmak üzere sekiz tefileden oluşur. Tavîl bahrinin aruzu hiçbir zaman sâlim (mefâ'îlun) şeklinde gelmez, daima makbûz (mefâ'îlun) şeklinde gelir¹⁶. İbn Manzûr bu bahrin tavîl olarak isimlendirilmesinin nedenini şöyle izah eder: "Tavîl

¹¹ Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-melâyîn 2002), 8/218.

¹² İsmâ Muhammed Mâdî, *Yusuf en-Nebhânî eş-Şairu'l-filistîniyyu'r-râid* (Kahire: Basılmamış Doktora Tezi, 1977), 1/140.

¹³ Ziriklî, *el-A'lâm*, 8/218; M. Sait Özervarlı, "Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/471.

¹⁴ Yûsuf b. Abdurrahmân el-Mar'aşlî, *Nesru'l-cevâhir ve'd-durer fi 'ulemâi'l-karni'r-râbi'a 'aşer ve bi zeylihi 'ikdu'l-cevher fi 'ulemâi'r-rub'i'l-evvel mine'l-karni'l-hâmise 'aşer* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2006), 2/1683; Özervarlı, "Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî", 32/471.

¹⁵ Ebu'l-Feth Osmân b. Cinnî, *Kitâbu'l-Arûz* nşr. Ahmed Fevzî, (Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1987), 59; Ebû Alî el-Hasen b. Raşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbih* nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1981), 2/302.

¹⁶ Muhammed b. Ali el-Mahallî, *Şifâu'l-galîl fi ilmi'l-Halîl* (Beyrut: Daru'l-Cil, 1991), 216.

bahrinin aslı kırk sekiz harften müteşekkildir. Arap aruzunda diğer dört dâirede bulunan bahirlerin harf sayısı birinci dâireye göre daha azdır, en fazla olanı kırk iki harften meydana gelir. Öte yandan tavîl vezninin tef'ileleri vetedle başlayıp ve sebeple devam etmektedir. Vetted sebepten daha uzundur¹⁷".

Yusuf en-Nebhânî'nin tavîl bahriyle ilgili makbûz olarak gelen ikinci darba dair beyitleri şu şekildedir¹⁸: (Tavîl)

أَجَلٌ لَيْسَ لِلَّهِادِي الشَّفِيعِ مُمَاتِلٌ هُوَ الْبَحْرُ لَمْ يُعْرِفْ لَهُ قَطَّ سَاجِلٌ
فَعُولُنْ مَفَاعِيلُنْ فَعُولُنْ مَفَاعِيلُنْ (طَوِيلُنْ) نَجَادِ السَّيْفِ أَرْوَعُ بَاسِلٌ

Tabii ki şefaatchi ve yol gösterici olarak benzeri yoktur. O sahili asla bilinmeyen bir denizdir.

Fe'ûlun-mefâ'îlun-fe'ûlun-mefâ'îlu. Kılıcının kemeri uzundur mükemmel bir yiğittir.

3. 2. Medîd

Klasik genel sıralamada ikinci bahir, Halîl b. Ahmed'in sisteminde ise "muhtelif" denilen birinci dairede yer alır. Pratikte meczû' (iki tefilesi hazfedilerek) olarak kullanılan medîd bahri, aslında veznin tam ve sahih şekli bir mısradaki iki defa "fâ'ilâtun fâ'ilun" tef'ilelerinin tekrarıyla meydana gelir¹⁹.

Yusuf en-Nebhânî, medîd bahrini uygulamayla paralel olacak şekilde meczû' olarak şu şekilde vermiştir: (Medîd)

أَيَّدَتْ خَيْرَ الْوَرَى مُعْجِرَاتُ كَلَّهَآ آيَاتُهَا بَيْنَآ
فَاعِلَاتُنْ فَاعِلَاتُنْ فَاعِلَاتُ (مَدِيدُ) حُكْمُهَا دَائِمَاتُ

Mucizeler varlıkların en hayırlısını teyit etti ki o mucizelerin her birinin işaretleri apaçıktır.

Fâ'ilâtun-fâ'ilun-fâ'ilatu. O mucizelerin geçerliliği sürekli, daimidir.

3. 3. Basît

Halîl'in sisteminde üçüncü bahir olup ilk dairede yer alır. Müstefilun failun müstefilun failun tefilelerinin bir beyitte iki defa tekrarıyla sekiz tefilesi bulunur. Basît bahrinin üç arûzu ve altı darbı vardır²⁰.

Yusuf en-Nebhânî'nin, basît bahrine dair beyitleri şu şekildedir²¹: (Basît)

لِلْمُصْطَفَى مِلَّةٌ دَانَتْ لَهَا الْمَلَلُ وَشَرَعُهُ أَشْرَقَتْ مِنْ نُورِهِ السُّنُّنُ
مُسْتَفْعَلُنْ فَاعِلَاتُنْ مُسْتَفْعَلُنْ فَعِلُ بَحْرُ (بَسِيطُ) بِهِ بَحْرُ الْوَرَى وَشَلُ

¹⁷ Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, "Tvî", *Lisânu'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1993), 11/411.

¹⁸ Yûsuf b. İsmâ'îl en-Nebhânî, *Nazmu evzânî'l-buhûr fî medhi'r-Rasûl*, nşr. Muhammed Reşîd-Mustafa el-Hulvânî (Beyrut: el-Matba'atu'l-edebîyye, 1319/1902), 167.

¹⁹ İbn Cinnî, *Kitâbu'l-Arûz*, 64; Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Omer ez-Zemahşerî, *el-Kistâs fî 'ilmi'l-'arûz* nşr Fahrudin Kabâve, (Beyrut: Mektebetul-ma'ârif, 1989), 74; İbn Raşîk, *el-'Umde fî mehâsini's-ş-i'ri ve âdâbih*, 2/302.

²⁰ Ebû Omer Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed b. 'Abdi Rabbih, *el-Ikdu'l-ferîd* (Beyrut Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye, 1983), 6/295; İbn Raşîk, *el-'Umde fî mehâsini's-ş-i'ri ve âdâbih*, 2/302.

²¹ Nebhânî, *Nazmu evzânî'l-buhûr fî medhi'r-Rasûl*, 167.

Mustafa'nın bir dini vardır tüm dinlerin kendisine tabi olduğu. Onun şeriatı de nuruyla yolları aydınlatmıştır.

Mustefîlun fâ'ilun mustefîlun fâ'ilu. O doğal bir denizdir varlıkların denizinin kendisiyle aktığı.

3. 4. Vâfir

Vâfir, "dâire" adı verilen beş aruz bahri grubundan ikinci dairenin (dâiratu'l-mu'telif) ilk bahridir. Tefilesi mufâ'aletun olup beyitte altı defa tekrarıyla bahir oluşur²². Vâfir bahrinin hiçbir zaman bütün tefileleri sâlim olarak gelmez. Bahrin arûz'u daima فَعُولُنْ şeklinde maktûf olarak gelmektedir²³.

Yusuf en-Nebhânî'nin, pratiğe uygun şekilde aruzu maktuf olarak vafir bahrine dair beyti şu şekildedir²⁴: (Vâfir)

عَلِمْتُ اللَّهَ لَيْسَ لَهُ مَثِيلٌ وَأَنَّ مُحَمَّدًا نِعْمَ الرَّسُولُ
مُفَاعَلْتُنْ مُفَاعَلْتُنْ فَعُولٌ (بِوَأْفِر) نُورُهُ إِتْضَحَ السَّيْلُ

Bilirim ki, Allah eşi benzeri olmayandır. Muhammed de ne güzel bir peygamberdir. Mufâ'aletun-mufâ'aletun-fe'ûlu. Onun bol nuruyla yol aydınlandı.

3. 5. Kâmil

Kâmil, Halîl b. Ahmed tarafından bir beyitte "mutefâilun"un altı defa tekrar etmesiyle meydana gele bahre isim olarak verilmiştir. Bu bahir, genel sıralamadaysa beşinci bahir, Halîl'in sisteminde "mu'telife" denilen ikinci dâirenin ikinci bahri olarak geçer. Arap şiirinde kâmil bahrinin bir beyitte "mutefâ'ilun"ün altı defa tekrarından oluşan "tam/müseddes" ve dört defa tekrarından meydana gelen "meczû'/murabba'" denilen şekilleri kullanılmıştır²⁵. Kâmil bahri, çoğu araştırmacı tarafından Arap şiirinde en yaygın bahir olarak kabul edilir²⁶. Kâmil bahrinin üç aruzu ve dokuz darbı vardır²⁷.

Yusuf en-Nebhânî'nin, kâmil bahrine dair beyti şu şekildedir²⁸: (Kâmil)

بِمُحَمَّدٍ نُورِ الْمَعَارِفِ شَائِلٌ لَوْلَاهُ مَا عَرَفَ الْفَضَائِلَ فَاضِلٌ
مُتَّفَاعِلُنْ مُتَّفَاعِلُنْ مُتَّفَاعِلُنْ كَمَلْتُ صِفَاتِ غَلَاةٍ فَهُوَ (الْكَامِلُ)

Marifetin ışığı Muhammed'le kapsayıcıdır. O olmasaydı hikmet sahibi hikmetleri bilemezdi.

Mutefâ'ilun mutefâ'ilun mutefâ'ilu. Yüceliğinin sıfatları tamamlandı ve O kamil oldu.

3. 6. Hezec

²² İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Arûzi'l-Varaka* (ed-Dâru'l-beydâ: Dâru's-sekâfe, 1984), 30.

²³ İbn Raşîk, *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbih*, 2/303; Hüseyin Tural, *Arap Edebiyatında Aruz* (İstanbul: Ensar neşriyat, 2011), 93.

²⁴ Nebhânî, *Nazmu evzânî'l-buhûr fî medhi'r-Rasûl*, 167.

²⁵ Cevherî, *Arûzi'l-Varaka*, 34; Zemahşerî, *el-Kıştâs fî 'Ilmi'l-'arûz*, 88; Tevfik Rüştü Topuzoğlu, "Kamil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/280; İbn Raşîk, *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbih*, 2/303.

²⁶ Gazî Yemût, *Buhûru's-Şi'ri'l-'arabî 'arûzu'l-Halîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 35.

²⁷ Mahcûb Musâ, *el-Mîzân 'ilmu'l-'arûd kemâ lem yu'rad min kabl* (Kahire: Mektebetu medbûlî, 1997), 170.

²⁸ Nebhânî, *Nazmu evzânî'l-buhûr fî medhi'r-Rasûl*, 167.

Halîl'in aruz sisteminde "mu'telif" denilen üçüncü dairedaki üç bahirden ilki olup genel sıralamada altıncı bahir olarak geçer²⁹. Mefâ'ilun tefilesinin bir beyitte altı defa tekrarından oluşan hezec bahri daima meczû' olarak gelir. Bahrin bir aruz iki darbi vardır³⁰.

Yusuf en-Nebhânî, hezec bahrini uygulamayla paralel olacak şekilde meczû' olarak şu şekilde vermiştir³¹: (Hezec)

أَتَى الْمُخْتَارَ تَنْزِيْلُ بِهِ قَدْ جَاءَ جَبْرِيْلُ
مَفَاعِيْلُنْ مَفَاعِيْلُنْ (فَاهْرَاجُ) وَتَنْزِيْلُ

Seçkin kişiye Cebrâil'in getirmiş olduğu Kur'an geldi.

Mefâ'ilun, mefâ'ilu. (Kur'an), kelimeleri bir biriyle uyumlu bir sözdür makamlı okunandır.

3. 7. Recez

Recez, Halîl'in sisteminde üçüncü dairedaki üç bahirden ikincisi olup genel sıralamada yedinci bahirdir. Mustef'ilun tefilesinin altı defa tekrarından oluşan bir bahirdir. Recez bahrinin dört aruzu beş darbi vardır³².

Yusuf en-Nebhânî, recez bahrini işlediği beyitleri şunlardır³³: (Recez)

خَيْرُ الْوَرَى طَرًّا وَأَعْلَى أَفْضَلُ نَبِيُّنَا الْمُتَيَّبُ الْمُرْمَلُ
مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ (بِرَجَزِي) فِي مَدْحِهِ أَتْبَهُلُ

Tüm yaratılmışların en hayırlısı en faziletlisi ve en yücesidir. Nebîmiz el-Müddessir ve el-Müzzemmil'dir.

Mustef'ilun-mustef'ilun-mustef'ilu. Recezimle onu medhederek Allah'a niyazda bulunurum.

3. 8. Remel

Halîl'in aruz sisteminde üçüncü dairedaki üç bahirden üçüncüsü olup genel sıralamada sekizinci bahirdir. Fâ'ilâtun tefilesinin bir beyitte altı defa tekrarından oluşan bu bahrin iki aruzu altı darbi vardır³⁴.

طَيِّبَةٌ طَابَتْ وَهَاتِيكَ الْجَهَاتُ شَمْلَتْهَا بِالنَّبِيِّ الْبَرَكَاتُ
فَاعِلَاتُنْ فَاعِلَاتُنْ فَاعِلَاتُ رَمَلًا سَارَتْ إِلَيْهَا الْيَعْمَلَاتُ

Medine güzelleşti ve çevresi Nebî ile bolluk ve berekete kavuştu.

Fâ'ilâtun-fâ'ilâtun-fâ'ilâtu. Develer (kervanlar) oraya koşa koşa (şevkle) giderler.

3. 9. Serî'

Halîl'in sisteminde "muştebihe" denilen dördüncü dairedaki altı bahrin birincisi olup genel sıralamada dokuzuncu bahir olarak geçer. Serî' bahri, mustef'ilun-mustef'ilun-

²⁹ İbn Raşîk, el-'Umde fi mehâsini's-sî'ri ve âdâbih, 2/303.

³⁰ 'Abdulkerîm 'Abdûn, *el-Mûsikâ's-şâfiyye li'l-buhûri's-sâfiyye* (Kâhire: el-'Arabî, 2001), 58.

³¹ Nebhânî, *Nazmu evzânî'l-buhûr fî medhi'r-Rasûl*, 167.

³² İbn Cinnî, *Kitâbu'l-Arûz*, 105;

³³ Nebhânî, *Nazmu evzânî'l-buhûr fî medhi'r-Rasûl*, 167.

³⁴ İbn Cinnî, *Kitâbu'l-'arûz*, 110.

mef'ûlâtü tefilelelerinin her bir şatırda tekrarıyla altı tefileden oluşur³⁵. Bahrin dört aruzu altı darbı vardır³⁶.

Yusuf en-Nebhânî'nin, serî' bahrini ele aldığı beyitleri şunlardır³⁷: (Serî')

- 1 مَا تَحْتِ تَهْدِيدِ الْعِدَا طَائِلٌ نَبِيُّنَا الْهَادِي أَنَا كَافِلٌ
-2 مُسْتَفْعِلُنْ مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلٌ وَهُوَ سَرِيعٌ خَيْرُهُ شَامِلٌ

Düşmanların tehditleri boşunadır. Doğru yola yönelten Nebîmiz bizim koruyucumuzdur.

Mustef'ilun-mustef'ilun-fâ'ilu. O iyiliği seri ve kapsayıcı olandır.

3. 10. Munserih

Munserih, Halîl'in ortaya koyduğu vezinlerden olup onun aruz sisteminde dördüncü dâirede ikinci, klasik genel sıralamada ise onuncu bahir olarak yer alır. Bu bahir mustef'ilun-mef'ûlâtü- mustef'ilun tefileleri iki şatırda birer kez tekrarlanacak şekilde altı tefileden oluşur. Munserih bahrinin dört aruzu beş darbı vardır³⁸.

Yusuf en-Nebhânî'nin, munserih bahrini ele aldığı beyitleri şunlardır³⁹: (Munserih)

- خَيْرُ الْوَرَى بِالْكَفَالِ مُشْتَمِلٌ بِفَضْلِهِ الْجَمُّ يُضْرَبُ الْمَثَلُ
- مُسْتَفْعِلُنْ فَاعِلَاتٌ مُفْتَعِلٌ مُنْسَرِحُ الْجُودِ لَيْسَ يَنْعَقِلُ

Yaratılmışların en hayırlısı kemal ile mücehhezdir. Bol faziletiyle darb-ı mesel olur. Mustef'ilun, fâ'ilâtü, müfte'lu. Cömertliğe dalmıştır. Cimrilik yapmaz.

3. 11. Hafif

Halîl b. Ahmed'in aruz sisteminde "muştebihe" denilen dördüncü dairenin üçüncü bahri olup genel sıralamada on birinci bahir olarak geçer. Bahrin tefileleri fâ'ilâtun-mustef'ilun-fâ'ilâtun şeklindedir. Altı tefileden oluşan hafif bahrinin üç aruzu beş darbı vardır⁴⁰.

Yusuf en-Nebhânî'nin, hafif bahrini ele aldığı beyitleri şunlardır⁴¹: (Hafif)

- 1 مِنْ هَدَى الْمُصْطَفَى اسْتَفَادَ الْهُدَاةَ وَأَسْتَنْارَتْ بِوَرِهِ النَّيِّرَاتُ
-2 فَاعِلَاتُنْ مُسْتَفْعِلُنْ لَنْ فَاعِلَاتُ (بِخَفِيْفٍ) أَمْدَاخُهُ رَاَجَحَاتُ

Mustafâ'nın hidayetinden önderler faydalanır. Onun nuruyla nur saçanlar aydınlatır. Fâ'ilâtun-mustef'ilun-fâ'ilâtü. Hafif bahriyle (yazılmış) ona yönelik medihler tercih edilir.

3. 12. Mudârî'

³⁵ Mahallî, Şifâu'l-galîl fi 'ilmi'l-Halîl, 240.

³⁶ İbn Cinnî, Kitâbu'l-'arûz, 119.

³⁷ Nebhânî, Nazmu evzânî'l-buhûr fi medhi'r-Rasûl, 168.

³⁸ İbn Cinnî, Kitâbu'l-'arûz, 126.

³⁹ Nebhânî, Nazmu evzânî'l-buhûr fi medhi'r-Rasûl, 168.

⁴⁰ Mahallî, Şifâu'l-galîl fi 'ilmi'l-Halîl, 253.

⁴¹ Nebhânî, Nazmu evzânî'l-buhûr fi medhi'r-Rasûl, 168.

Halîl'in sisteminde dördüncü dairede dördüncü, klasik genel sıralamada ise on ikinci bahir olarak yer alır. Bahrin adı, "benzemek" anlamındaki muzaraat masdarından türemiş bir sıfat olup "benzeyen" manasına gelir⁴².

1 عُـلَا طَـطَـة تَهـا مِخَاثُ
عَلَى الرَّهْرِ عَالِيَاثُ

2 مَفْعَا عِيْلُنْ فَـا عِلَاثُ
بُنُوْرٍ (مُضَا ر عَاثُ)

Tâhâ'nın şerefi (ulviyeti) yücelerdir. Çiçeklerin üzerinde yükselmiştir. Mefâ'ilun-fâ'ilâtu. O'nun ulviyeti aydınlığa benzer.

3. 13. Muktedab

Muktedab, Halîl'in aruz sisteminde dördüncü dairenin beşinci, klasik genel sıralamada ise on üçüncü bahir olarak yer alır. Bahrin adı "kesip koparmak, budamak" anlamındaki kadb kökünden "iftial" kalıbının sıfat şekli olup "kesilip koparılmış" demektir⁴³. Teoride mef'ûlâtu-mustef'ilun-mustef'ilun üçlü tefilesinin bir beyitte iki defa tekrar edilmesiyle altı tefileden oluşan muktedab bahri, pratikte meczû' olarak kullanılır. Bu bahrin bir aruzu ve bir darbı bulunur⁴⁴.

Yusuf en-Nebhânî'nin, muktedab bahrini ele aldığı beyitleri şu şekildedir⁴⁵: (Muktedab)

شَرْعَ طَـطَـة مَكْتَمِلُ
وَهُـوَ عَـءَـدْلٌ مُعْتَمِدُ

فَـا عِلَاثُنْ مُفْتَعِ
لَا (اَقْتَضَا ب) لَـا عِلَاثُ

Tâhâ'nın yasası (Kur'an) tamdır. O haktır, orta yoldur.
Fâ'ilâtun-mufte'ilu. Onda kesip koparıma ve noksanlık yoktur.

3. 14. Muctes

Halîl'in ortaya koyduğu vezinlerden olup onun sisteminde dördüncü dairede altıncı ve klasik genel sıralamada on dördüncü bahir olarak yer alır. Sözlükte "kesmek, koparmak" anlamındaki cess (جث) kökünün "ifti'âl" kalıbından türetilen müctess "kesilip koparılmış" demektir⁴⁶. Aslı itibarıyla mustef'ilun-fâ'ilâtun- fâ'ilâtun üçlü tefilesinin iki defa tekrarıyla altı tefileden oluşan bahir daima meczû' olarak kullanılmıştır⁴⁷.

Yusuf en-Nebhânî'nin muctes bahrini ele aldığı beyitleri şu şekildedir⁴⁸: (Muctes)

1- أَيْمَةَ الشَّرِكِ مَاتُوا
بَسَّ يَفِ طَـطَـة وَفَاثُوا

2- مُسْمَعْلُنْ فَـا عِلَاثُ
جَثَّ (ب) بِه النَّائِيَاثُ

Şirkin önderleri Tâhâ'nın kılıcıyla öldüler ve geçip gittiler.
Mustef'ilun-fâ'ilâtu. Onunla musibetler kökünden sökülüp atıldı.

⁴² Tefvik Rüştü Topuzoğlu, "Muzâri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 31/421.

⁴³ İbn Manzûr, "Kdb", *Lisânu'l-Arab*, 1/678.

⁴⁴ İbn Cinnî, *Kitâbu'l-'arûz*, 141.

⁴⁵ Nebhânî, *Nazmu evzânî'l-buhûr fî medhi'r-Rasûl*, 168.

⁴⁶ İbn Manzûr, "Ces", *Lisânu'l-Arab*, 2/127.

⁴⁷ İbn Cinnî, *Kitâbu'l-'arûz*, 143;

⁴⁸ Nebhânî, *Nazmu evzânî'l-buhûr fî medhi'r-Rasûl*, 168.

3. 15. Mutekârib

Halîl b. Ahmed'in ortaya koyduğu vezinlerden olup onun sisteminde beşinci dairede birinci, klasik genel sıralamada on beşinci bahir olarak yer alır. Fe'ûlun tefilesinin bir beyitte sekiz defa tekrarıyla sekiz tefileden oluşur. Bu bahrin iki aruzu altı darbı vardır⁴⁹.

Yusuf en-Nebhânî'nin mutekârib bahrini ele aldığı beyitleri şu şekildedir⁵⁰:
(Mutekârib)

سَمَا فَوْقَ هَامِ السَّمَاءِ الرَّسُولُ دَنَا فَتَدَلَّى فَتَمَّ الْوَصُولُ
فَعُولُنْ فَعُولُنْ فَعُولُنْ فَعُولُنْ (تَقَارِب) حَيْثُ نَأَى جِبْرِيْلُ

Resûl, gökyüzünün en üst tabakasına yükseldi. Ona yaklaştı ve nihayet buluşma gerçekleşti.

Fe'ûlun-fe'ûlun-fe'ûlun-fe'ûlu. Cibrîl'in uzaklaştığı yere O yaklaştı.

3. 16. Habeb

Halîl b. Ahmed'in sisteminde "muttefik" veya "mutekârib" denilen beşinci dâireye ikinci bahir olarak öğrencisi el-Ahfeş el-Evsat (ö. 215/830) tarafından ilâve edildiği görüşü genel kabul görmektedir. Bu bahrin birçok ismi olmakla beraber en yaygını mutedârek'tir⁵¹. Bahir, fâ'ilun tefilesinin bir beyitte sekiz defa tekrarıyla sekiz tefileden oluşur. Habeb bahrinin dört aruzu altı darbı bulunur.

Yusuf en-Nebhânî'nin habeb bahrini ele aldığı beyitleri şu şekildedir⁵²: (Habeb)

1- الْفَضْلُ تَقَاسَمَهُ الرَّسُولُ وَالْأَكْلُ بِأَحْمَدٍ مُكْتَمِلُ
2- فَعْلَانُ فَعْلَانُ فَعْلَانُ فَعْلَانُ وَأَلَهُ (حَبِيبًا) تَعْدُو الْإِبِلُ

Peygamberler, fazileti aralarında paylaştılar. Hepsi Ahmed'de eksiksiz bulunur.

Fa'lun-fa'lun- fa'lun-fa'ilu. Onun için develer eşkin koşar.

Sonuç

Yusuf en-Nebhânî, *Nazmu evzânî'l-buhûr fi medhi'r-Rasûl* isimli manzum didaktik methiyesinde Hz. Peygamberi methetmiştir. Methiyeyi incelediğimiz bu çalışmamızın ardından şu sonuçlara vardık:

en-Nebhânî, medh-i Nebi ve didaktik şiiri bir araya getirerek Arap edebiyatı tarihinde çok fazla benzerine rastlanmayan farklı bir manzum eser ortaya koymuştur.

Nâzım aruz bahirlerine yer verdiği beyitlerde bahirlerin yaygın kullanımında olan formlarını vererek eserin öğreticilik yönünü ön plana çıkarmıştır.

Tasavvufî yönü ağır basan en-Nebhânî medh-i Nebi ile aruz bahirlerini didaktik şiirde ustalıkla mezgetmiştir. Bu durum dördüncü mısraların başında bahir isimlerini sözlük anlamıyla kullandığı yerlerde özellikle göze çarpmaktadır.

Yusuf en-Nebhânî başta Arap Fars ve Türk edebiyatları ile ilgilenenler olmak üzere aruza ilgi duyan herkesin ezber veya farklı bir yöntemle faydalanabilecekleri bir manzume ortaya koymuştur.

⁴⁹ Yahyâ b. Alî b. Muhammed el-Hatîb et-Tebrîzî, *el-Kâfi fi'l-'arûz ve'l-ka'vâfi* (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1994), 129.

⁵⁰ Nebhânî, *Nazmu evzânî'l-buhûr fi medhi'r-Rasûl*, 168.

⁵¹ Mahallî, *Şifâu'l-galîl fi 'ilmi'l-Halîl*, 181.

⁵² Nebhânî, *Nazmu evzânî'l-buhûr fi medhi'r-Rasûl*, 168.

en-Nebhânî'nin aruz bahirlerine dair söz konusu eseri sadece bahirleri örneklendirerek öğretim metodunu takip etmiş aruzun diğer bahislerine dair herhangi bir malumat vermemiştir.

Eserin bu alanda ortaya konan diğer eserlerle kıyaslandığında küçük hacimli bir eser olduğu görülmektedir.

Manzumenin bir medh-i Nebi olmasının yanı sıra nâzımının da tasavvuf ehli olması dolayısıyla معرفة نور، فضل، معرفة gibi tasavvufi terimlerin eserde yer bulduğu görülmektedir.

Beytin her iki mısraını kafiyeli yapma sanatı olan tasrî', açık bir şekilde manzumede göze çarpmaktadır. Öte yandan ﴿دَنَا فَتَدَلَّى﴾ şeklinde Kur'an'dan yapılan iktibas örneğinde ve kılıcının kemerinin uzunluğunun yiğitliğinden kinaye yapılmasında görüldüğü gibi az da olsa bir takım edebi sanatlar bu veciz eserde yer bulmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdûn, Abdulkerîm. *el-Mûsîkâ's-şâfiyye li'l-buhûri's-sâfiye*. Kâhire: el-'Arabî, 2001.
- Abdülhadioğlu Ahmet. *Arap Edebiyatında Didaktik Şiir*. Erzurum Basılmamış Doktora Tezi, 2013.
- Abdülhadioğlu, Ahmet. "Arap Edebiyatında Didaktik Şiirin Ortaya Çıkışı ve Arap Grameri Konusunda Yazılan Başlıca Manzumeler". *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi* 3/1 (Temmuz 2018), 20-34.
- Cevherî, İsmâ'îl b. Hammâd. *'Aruzi'l-Varaka*. ed-Dâru'l-beydâ: Dâru's-sekâfe, 1984.
- Halbûnî, Hâlid. "eş-Şi'ru't-ta'limî: Bidâyetuhu, Tatavvuru ve Simâtuhu". *Mecelletu Câmi'atu Dimaşk*, 22/7 (2006), 85-101.
- İbn 'Abdi Rabbih, el-Fakîh Ahmed b. Muhammed el-Endelüsî. *el-'Ikdu'l-ferîd*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1983.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman. *Kitâbu'l-'arûz*. nşr. Ahmed Fevzî. Kuveyt: Dâru'l-kalem, 1987.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem. "Cis". *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru sâdır, 1993.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem. "Kdb". *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru sâdır, 1993.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem. "Mdh". *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru sâdır, 1993.
- İbn Raşîk, Ebû Alî el-Hasen el-Kayrevânî. *el-'Umde fî mehâsini's-şî'ri ve âdâbih*. nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: Dâru'l-cîl, 1981.
- Mâdî, İsmâ Muhammed. *Yusuf en-Nebhânî eş-Şâ'iru'l-Filistîniyyu'r-Râid*. Kahire: Basılmamış Doktora Tezi, 1977.
- Mahallî, Muhammed b. Ali. *Şifâu'l-galîl fi ilmi'l-Halîl*. Beyrut: Daru'l-cîl, 1991.
- Mar'aşlî, Yûsuf b. Abdurrahmân. *Nesru'l-cevâhir ve'd-durer fî 'ulemâi'l-karni'r-râbi'a 'aşer ve bi zeylihi 'ikdu'l-cevher fî 'ulemâi'r-rub'i'l-evvel mine'l-karni'l-hâmise 'aşer*. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 2006.
- Musâ, Mahcûb. *el-Mîzân 'ilmi'l-'arûd kemâ lem yu'rad min kabl*. Kahire: Mektebetu medbûlî, 1997.
- Nebhânî, Yûsuf b. İsmâ'îl. *Nazmu evzânî'l-buhûr fî medhi'r-Resûl*. nşr. Muhammed Reşîd-Mustafa el-Hulvânî. Beyrut: el-Matba'atu'l-Edebiyye, 1319/1902.
- Özerverli, M. Sait. "Yûsuf b. İsmâ'îl en-Nebhânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 32/471-472. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

- Tebrîzî, Yahyâ b. Alî b. Muhammed el-Hatîb. *el-Kâfi fî'l-'arûz ve'l-kavâfi*. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1994.
- Topuzoğlu, Tefvik Rüştü. "Kamil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/280-281. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Topuzoğlu, Tefvik Rüştü. "Muzârî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/421-422. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Tural, Hüseyin. *Arap Edebiyatında Aruz*. İstanbul: Ensar neşriyat, 2011.
- Tuzcu, Kemal. "Klasik Arap Şiirinde Didaktik Şiirler". *AÜDTCFD*, 2007 47 (2), 147-171.
- Yediyıldız, Fatih. *Arapça Öğretiminde Nazım Geleneği ve İbn Mu'tî'nin Elfiyye'si*. Samsun: Basılmamış Doktora Tezi, 2020.
- Yemût, Gazî. *Buhûru's-ş-ri'l-'arabî 'arûzu'l-Halîl*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1992.
- Yıldırım, Kadri. "Didaktik Şiirin Abbasiler Döneminde Ortaya Çıkışı ve Gelişimi Üzerine Bir İnceleme". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (Ocak 2009), 171-207.
- Yılmaz, İbrahim. *Arap Edebiyatında Aruz*. Ankara: Araştırma Yay., 2009.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Omer. *el-Kıstâs fî 'ilmi'l-'arûz*. nşr. Fahreddin Kabâve. Beyrut: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1989.
- Ziriklî, Hayruddîn. *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-'ilmi li'l-melâyîn 2002.